

Scientific Methodology in Social and Cultural Studies

Samerchai Poolsuwan

ABSTRACT

The author who is a geneticist by training has had an experience of being involved in various social and cultural research works, solely to serve his personal interest. In this paper he attempted to demonstrate how his scientific background has helped him ideologically as well as conceptually to pursue such kinds of research. At first, he reviewed his philosophical perception on doing research as a means of seeking for the truth. He emphasized that the scientific truth is relative in the sense that it depends up on the selected supportive evidence, the interpretation at choice of that evidence, and the common sense that exists in the communication system. Any particular relative truth, therefore, needs to be seriously evaluated under different sets of evidence and interpretation as well as under different ideological paradigms of the common sense. The ideological competition in such that sense is supreme in the scientific world. The author then demonstrate in details how his research ideology was put into use via the analysis of his five selected research works comprising three studies on the history and ethnography of the Tai peoples and the other two on the symbolic and semiotic meanings of traditional Thai paintings.

วิธีค้นหาความจริงแบบวิทยาศาสตร์ ในงานวิจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม

เสมอชัย พูลสุวรรณ

บทคัดย่อ

ผู้เขียนบทความซึ่งเป็นนักพันธุศาสตร์ หากได้สนใจศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทย ด้วยใจรักมาเป็นเวลานานหลายปี ได้พยายามแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการใช้ปรัชญาแบบวิทยาศาสตร์ในการค้นหาความจริงผ่านงานวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านสังคมและวัฒนธรรม. ผู้เขียนเน้นว่า วิทยาศาสตร์ต้องการค้นหาความจริงในธรรมชาติ กระบวนการทำงานแบบวิทยาศาสตร์ จึงต้องเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามที่ชัดเจนก่อนว่า เราต้องการค้นหาอะไร จากนั้นจึงแสวงหาวิธีการที่เหมาะสม ซึ่งก็หมายถึงวิธีที่เที่ยงตรงต่อคำถาม และมีขั้นตอนการทำงานที่โปร่งใสสามารถถูกตรวจสอบได้ สำหรับเป็นหนทางเข้าสู่ความจริงที่ต้องการค้นหาดังกล่าว. ความจริงที่วิทยาศาสตร์สามารถค้นพบได้ สัมพันธ์อยู่กับตัวแปรหลายแบบ ได้แก่ ประเภทของหลักฐานและวิธีตีความที่เลือกใช้ เพื่อสนับสนุนสมมุติฐานแบบใดแบบหนึ่ง ตลอดถึงสามัญสำนึกในการรับรู้และใคร่ครวญของมนุษย์; ข้อเสนอเกี่ยวกับ “ความจริง” ในเรื่องหนึ่ง จึงอาจมีได้มากกว่าหนึ่งแบบในเวลาเดียวกัน ขึ้นกับความแตกต่างของตัวแปรเหล่านั้น, และตัวแปรทุกประเภทที่กล่าวถึง ก็จำเป็นต้องผ่านการประเมินและวิพากษ์วิจารณ์อย่างเข้มงวด โดยประชาคมวิชาการที่เข้มแข็งและหลากหลายทางความคิด. วิทยาศาสตร์สอนให้มนุษย์ยอมรับ “ความจริง” ที่อิงกับหลักฐานที่เป็นรูปธรรม และวิธีตีความที่เที่ยงตรงสมเหตุผล, ขณะเดียวกันก็กระตุ้นเตือนให้มนุษย์พยายามแสวงหา “ข้อเสนอ” แบบอื่น ๆ ที่แตกต่างออกไป หากได้มาด้วยวิธีค้นหาความจริงแบบเดียวกัน อย่างไม่หยุดนิ่ง, วิทยาศาสตร์โดยตัวเอง จึงเป็นกระบวนการหาค้นความรู้ซึ่งไม่อาจมีขอบเขตที่สิ้นสุด. วิทยาศาสตร์ให้ความสำคัญกับกระบวนการเพื่อให้ได้มาซึ่ง “ความจริง” ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัวข้อเสนอเกี่ยวกับ “ความจริง” นั้นเอง, ดังนั้น “ข้อเสนอ” ที่แม้ฟังดูน่าตื่นเต้นหรือน่าสนใจเพียงใด หากได้มาด้วยกระบวนการทำงานที่คลุมเครือไม่ชัดเจน ย่อมไร้ความหมายโดยสิ้นเชิง ตามทศณะของวิทยาศาสตร์. เพื่อแสดงให้เห็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการค้นหาความจริงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ภายใต้ปรัชญาแบบวิทยาศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น, ผู้เขียนได้วิเคราะห์กระบวนการทำงานของตนเอง ผ่านผลงานวิจัยที่ได้เลือกสรรมาจำนวน 5 ชิ้น, โดยผลงาน 3 ชิ้นแรก จัดอยู่ในหมวดชาติพันธุ์วิทยา (ไตศึกษา) ส่วนอีก 2 ชิ้นหลัง เป็นเรื่องของ การค้นหาความหมาย ในมิติทางสัญลักษณ์นิยมและสัญลักษณ์นิยม ในงานจิตรกรรมไทยแบบจารีต.

อารัมภบท

ผู้เขียนเรียนมาในสายวิทยาศาสตร์ ด้านพันธุศาสตร์และวิวัฒนาการ, และหากจะให้ให้นิยามตนเอง เป็นนักวิชาการในศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งแล้ว ก็พอใจและสะดวกใจที่จะเป็นนักวิทยาศาสตร์มากกว่าอย่างอื่น. อย่างไรก็ตาม โดยส่วนตัวผู้เขียนมีความสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมไทยเป็นทุนเดิมอยู่ด้วย จึงได้พยายามแสวงหาความรู้ในเรื่องดังกล่าวด้วยใจรัก เท่าที่เวลาและโอกาสจะอำนวย; ความรู้ที่ได้จากในส่วนหลังนี้ เกิดจากการฝึกฝนและเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นหลัก มิใช่ความรู้ที่รับถ่ายทอดมาอย่างมีแบบแผน ผ่านชั้นเรียนหรือห้องปฏิบัติการ อย่างเช่นในกรณีแรก. ในแง่วิธีวิทยาของการวิจัย ผู้เขียนคุ้นเคยกับวิธีค้นหาความจริงแบบวิทยาศาสตร์มากกว่าอย่างอื่น แม้เมื่อได้มีโอกาสทำงานวิจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ก็ยังคงมีฉันทะที่จะเลือกใช้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ เป็นเครื่องมือหลักสำหรับช่วยค้นหาความจริงอยู่.

เมื่อกล่าวถึง “วิทยาศาสตร์” ผู้คนจำนวนมากมักจินตนาการ ถึงองค์ความรู้หรือชุดความสัมพันธบางอย่าง ที่ได้ผ่านการพิสูจน์ซ้ำแล้วซ้ำอีกว่าน่าจะเป็นความจริง, ตัวอย่างเช่นกฎเกณฑ์ทางคณิตศาสตร์หรือว่าฟิสิกส์; “ความรู้” ที่ได้ถูกกล่อมเกลามาจนมีความหมายใกล้เคียงกันกับ “ความจริง” เหล่านี้ จะถูกรวบรวมและจัดระเบียบความสัมพันธ์ เพื่อสร้างเป็นรากฐานของวิชาวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ ขึ้นมา. ภายใต้การรับรู้ความหมายของวิทยาศาสตร์เช่นนั้น การเรียนรู้ “วิทยาศาสตร์” จึงมักถูกจำกัดให้เป็นการเรียนรู้อย่างจำยอม เพื่อให้เข้าใจชุดความรู้สำเร็จรูป ที่ได้ถูกนำเสนอในรูปแบบวิชาต่าง ๆ, เช่น ฟิสิกส์ เคมี หรือชีววิทยา, หรือถ้าหากดีขึ้นมาอีกหน่อยหนึ่ง ผู้เรียนก็อาจฝึกฝนความคิดของตนให้คล่องแคล่วขึ้นได้ แต่ก็ยังคงถูกครอบงำอยู่ภายใต้ตรรกะและข้อกำหนดของวิชาที่ได้ถูกโปรแกรมไว้ล่วงหน้าแล้วอยู่นั่นเอง. ผู้เขียนไม่คิดว่าความเข้าใจ “วิทยาศาสตร์” เช่นที่ได้กล่าวมาจะเป็นความเข้าใจที่ผิดพลาดทั้งหมด เพราะว่าอาการปลุกฝังการเรียนรู้ตามประเพณีของวิทยาศาสตร์ก็มักเริ่มต้นด้วยกระบวนการเช่นนั้นเอง, หากแต่ว่าความเข้าใจ “วิทยาศาสตร์” ตามทำนองดังกล่าว มิได้ครอบคลุมการทำงานของวิทยาศาสตร์ทั้งกระบวนการ.

วิทยาศาสตร์ต้องการค้นหาความจริงในธรรมชาติ กระบวนการทำงานแบบวิทยาศาสตร์ จึงต้องเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามที่ชัดเจนก่อนว่า เราต้องการค้นหาอะไร? จากนั้นจึงแสวงหาวิธีการที่เหมาะสม ซึ่งก็หมายถึงวิธีที่เที่ยงตรงต่อคำถาม และมีขั้นตอนการทำงานที่โปร่งใสสามารถถูกตรวจสอบได้ สำหรับเป็นหนทางเข้าสู่ความจริงที่ต้องการค้นหาดังกล่าว. “ความจริง” แบบสัมบูรณ์ (absolute truth) เป็นสิ่งที่มีอยู่และเข้าถึงได้จริงหรือไม่ ดูเหมือนจะถูกทิ้งให้เป็นปัญหาทางปรัชญา โดยที่วิทยาศาสตร์มิได้ใส่ใจต่อประเด็นนี้มากนัก. สิ่งที่วิทยาศาสตร์สามารถค้นหาได้ คือความจริงแบบสัมพัทธ์ (relative truth) ต่างหาก; การนำเสนอความจริงตามแบบหลังนี้ แท้จริงก็เป็นวิธีสร้างเรื่องเล่า (narrative) แบบหนึ่ง, โดยที่เรื่องเล่าดังกล่าว ถูกผูกโยงขึ้นมาจากองค์ประกอบคือ

หลักฐานที่เป็นรูปธรรม ซึ่งนักวิทยาศาสตร์แสวงหามาได้ และคิดว่าจะเป็นกุญแจไขพาเราเข้าไปสู่ความจริง นำมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน โดยอาศัยการตีความ ด้วยหลักตรรกะที่ไม่ขัดกับสามัญสำนึกขั้นพื้นฐานของมนุษย์. “ความจริง” ที่วิทยาศาสตร์สามารถค้นพบได้ จึงไม่เป็นอิสระจากหลักฐานและแนวของการตีความที่ถูกเลือกใช้, ตลอดถึงในขั้นที่สุด คือไม่เป็นอิสระจากสามัญสำนึก ในการรับรู้และโคจรวงของมนุษย์.

ภายใต้วัฒนธรรมของการหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์, “ความจริง” ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจถูกนำเสนอในรูปแบบ “เรื่องเล่า” ที่มีได้มากกว่าหนึ่งแบบในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้ขึ้นกับชุดของหลักฐานและวิธีการตีความที่เลือกใช้, วิทยาศาสตร์จึงมีพื้นที่ว่างเสมอ สำหรับจะใช้เป็นเวทีเพื่อโต้แย้งกันทางความคิดหรือเพื่อเปิดรับข้อเสนอใหม่ๆ ในเรื่องเดียวกันที่แตกต่างไปจากเดิม. “เรื่องเล่า” ซึ่งครั้งหนึ่งเคยยอมรับกันว่าเป็น “ความจริง” อาจถูกแข่งขัน, ปฏิเสธ, หรือแทนที่ด้วย “เรื่องเล่า” แบบอื่นๆ ได้ ถ้าหากว่าเรื่องเล่าตามแบบหลัง อิงอยู่กับหลักฐานที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมมากกว่า หรือว่ามีวิธีตีความ หรืออยู่ภายใต้ระบบสามัญสำนึกอีกแบบหนึ่ง ที่มีเหตุผลน่ารับฟังมากกว่า, โดยที่ในขณะที่เดียวกันก็ได้ทำให้ “เรื่องเล่า” แบบเดิม หดคุณค่าทางวิชาการลงไป ถ้าหากว่ามันได้ถูกผลิตขึ้นมาด้วยความเคารพและซื่อตรงต่อหลักฐานในขณะนั้น. วิทยาศาสตร์สอนให้มนุษย์ยอมรับ “ความจริง” ที่อิงกับหลักฐานที่เป็นรูปธรรม และวิธีตีความที่เที่ยงตรงสมเหตุผล, ขณะเดียวกันก็กระตุ้นเตือนให้มนุษย์พยายามแสวงหา “ข้อเสนอ” แบบอื่นๆ ที่แตกต่างออกไป หากได้มาด้วยวิธีค้นหาความจริงแบบเดียวกัน อย่างไม่หยุดนิ่ง, นักวิทยาศาสตร์ในอุดมคติ จึงต้องเป็นทั้งนักอนุรักษ์นิยม และพวกหัวก้าวหน้า ในเวลาเดียวกัน และวิทยาศาสตร์ในอุดมคติ ก็จำเป็นต้องเป็นกระบวนการหาความรู้ซึ่งไม่มีขอบเขตที่สิ้นสุด.

เนื่องจากความเที่ยงตรงของหลักฐานและการตีความเป็นสิ่งที่จะต้องถูกประเมินอย่างเข้มงวด ภายใต้กระบวนการค้นแบบวิทยาศาสตร์, วิทยาศาสตร์จึงจำเป็นต้องตั้งกติกา เพื่อให้การนำเสนอหลักฐานและการตีความ อยู่ในลักษณะที่พร้อมต่อการถูกตรวจสอบ กับจำเป็นต้องมีประชาคมวิชาการที่เข้มแข็ง และหลากหลายทางความคิด ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบ. โดยนัยนี้ กระบวนการทำงานอย่างโปร่งใส เพื่อให้ได้มาซึ่ง “ข้อสรุป” จึงมีความสำคัญที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัว “ข้อสรุป” นั้นเอง, และ “ข้อสรุป” แม้ฟังดูน่าสนใจเพียงใด หากได้มาด้วยกระบวนการทำงานที่คลุมเครือไม่ชัดเจน ย่อมไร้ความหมายตามทัศนะของวิทยาศาสตร์. ผู้เขียนขอยกตัวอย่างง่ายๆ สักกรณีหนึ่ง เพื่อให้พอมองเห็นการทำงานของวิทยาศาสตร์อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม, ก็คือเมื่อไม่นานมานี้ ได้มีการค้นพบซากฟอสซิลสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมจำนวนหนึ่งจากแหล่งที่ชื่อว่าอารามิสในประเทศเอธิโอเปีย อายุราว 4.4 ล้านปี, นักวิทยาศาสตร์เชื่อกันว่า น่าจะเป็นหลักฐานของมนุษย์ยืนตัวตรง เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ได้เคยมีการค้นพบกันมา. กรณีนี้ข้อเสนอของนักวิทยาศาสตร์ก็คือ ซากฟอสซิลชุดที่ค้นพบ

จากแหล่งอารามิส น่าจะเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุดของมนุษย์ยืนตัวตรง, และเพื่อจะทำให้ข้อเสนอนี้เป็นที่ยอมรับได้ในวงวิชาการ ผู้เสนอจึงจำเป็นต้องแสดงรายละเอียดต่อสาธารณะด้วยว่า ฟอสซิลดังกล่าวแสดงลักษณะทางกายวิภาคอะไร ที่สัมพันธ์กับการยืนตัวตรง, และที่จะช่วยยืนยันว่าเป็นฟอสซิลของมนุษย์โบราณ มิใช่ของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมประเภทอื่น, กับต้องตอบคำถามด้วยว่าทำไมจึงเชื่อว่าฟอสซิลนี้มีอายุถึง 4.4 ล้านปี, การขุดค้นได้กระทำภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสมหรือไม่, ใช้เทคนิคกำหนดอายุแบบใด, เทคนิคเช่นนั้นมีข้อจำกัดอะไรบ้าง ที่จะกระทบกระเทือนต่อความเที่ยงตรงของผลการศึกษา, ฯลฯ. รายละเอียดเหล่านี้ จะถูกวงวิชาการตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์เพื่อสร้างข้อสนับสนุน ข้อโต้แย้ง หรือข้อพึงระมัดระวัง ในการใช้หลักฐานชิ้นนี้ เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวิวัฒนาการระยะแรกของมนุษย์ เป็นต้น.

กล่าวโดยสรุป ภายใต้วัฒนธรรมการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ กระบวนการหรือวิธีวิทยาเพื่อได้มาซึ่งความรู้ จำเป็นต้องมีความชัดเจน เริ่มจากการตั้งคำถาม, การแสวงหาหลักฐานที่เป็นรูปธรรม ด้วยวิธีการที่โปร่งใสพร้อมจะถูกตรวจสอบ, การเชื่อมโยงหลักฐานเหล่านั้นเข้าด้วยกันเพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้ โดยอาศัยการตีความที่สมเหตุสมผล, และในที่สุดคือการนำมารับฟังข้อวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีนัยการ. ผู้เขียนไม่มีความรู้และความชำนาญ เกี่ยวกับวิธีแสวงหาความจริงแบบอื่น นอกจากแบบวิทยาศาสตร์ จึงไม่อาจเปรียบเทียบข้อดีและข้อเสีย ระหว่างวิธีแบบวิทยาศาสตร์กับวิธีแบบอื่น ๆ ได้, แต่ก็เห็นว่าภายใต้ความหมายของวิทยาศาสตร์ตามที่กล่าวถึงข้างต้น วิทยาศาสตร์ก็เป็นวิธีสากลแบบหนึ่งในการแสวงหาความรู้ ที่อาจนำไปใช้ได้นอกพรมแดนของวิชาวิทยาศาสตร์ด้วย. ในบทความนี้ ผู้เขียนจะได้อภิปรายถึงประสบการณ์ของตนเอง ในการเอานำวิธีค้นหาความจริงแบบวิทยาศาสตร์ดังกล่าว มาใช้ในงานวิจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ผ่านผลงานที่ได้เลือกมาแสดงเป็นตัวอย่างจำนวน 5 ชิ้น. ผลงาน 3 ชิ้นแรก จัดอยู่ในหมวดชาติพันธุ์วิทยา (ไต่ศึกษา) ส่วนอีก 2 ชิ้นหลัง เป็นเรื่องการหาความหมายในมิติต่าง ๆ ของจิตกรรมไทยแบบจารีต; เพื่อความสะดวก ผู้เขียนจะขอแบ่งการอภิปรายเป็น 2 ประเด็น โดยอิงกับหัวข้อดังกล่าว.

วิทยาศาสตร์ใน “ไต่ศึกษา”

ผลงานวิจัยที่เลือกมาพิจารณา:

- (1) เสมอชัย พูลสุวรรณ. 2536. บรรพบุรุษของคนไทยมาจากไหน การวิเคราะห์และตีความจากหลักฐานใหม่ทางพันธุศาสตร์. *วารสารธรรมศาสตร์*, 20(2): 74-103.
- (2) เสมอชัย พูลสุวรรณ. 2543. ไต่ต้นแม่น้ำแดง. *วารสารธรรมศาสตร์*, (อยู่ระหว่างตีพิมพ์)
- (3) เสมอชัย พูลสุวรรณ. 2543. *ชุมชนไตใหญ่ร่วมสมัยกับกระบวนการสร้างสำนักทางชาติพันธุ์สังเกตุจากเมืองน้ำคำ รัฐไตใหญ่*. บทความวิจัย เสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ยังมีได้ตีพิมพ์เผยแพร่).

ปัญหาใหญ่ประการหนึ่ง ซึ่งดำรงอยู่อย่างยาวนาน ในวงวิชาการด้านไทยศึกษา ตลอดรอบศตวรรษที่ผ่านมา คือปัญหาเรื่อง “คนไทยมาจากไหน?” รากเหง้าของปัญหานี้ ดูเหมือนจะเริ่มต้นมาจากงานศึกษาภาษาที่ใช้ในจารึกโบราณ ที่มีการค้นพบเป็นจำนวนมาก ในดินแดนประเทศไทยและบริเวณใกล้เคียง. ภาษาพื้นเมืองที่ใช้ในจารึกรุ่นเก่า มักเป็นภาษาในตระกูลมอญ-เขมร, บ่งชี้ว่าคนพื้นถิ่นที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาแต่เดิม น่าจะเป็นพวกที่พูดภาษาในตระกูลมอญ-เขมรเป็นหลัก; สำหรับภาษาไทย มีหลักฐานจากจารึกเช่นกัน ยืนยันว่าน่าจะเพิ่งแพร่หลายอย่างกว้างขวาง ในดินแดนแถบนี้ ตั้งแต่ราวในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 13 ลงมา. นักภาษาศาสตร์จัดภาษาไทย เข้าเป็นสมาชิกของตระกูลภาษาไต* เช่นเดียวกับกับภาษาเครือญาติอื่นๆ อีกจำนวนมาก ที่ได้แตกแขนงมาจากภาษามารพบุรุษเดียวกันในอดีต; ภาษาเครือญาติในตระกูลไตเหล่านั้น ในปัจจุบันก็ยังใช้พูดกันอยู่ และพบได้ทั่วไปในหลายบริเวณ ทางตอนบนของเอเชียอาคเนย์ และตอนใต้ของประเทศจีน. เมื่อพิจารณาจากความหลากหลาย และลักษณะการกระจายตัวของภาษาถิ่นต่างๆ เหล่านั้นแล้ว นักภาษาศาสตร์ล้วนลงความเห็นตรงกันว่า ถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของภาษาตระกูลไต มิได้อยู่ในดินแดนประเทศไทย หรือในพื้นที่ตอนกลางของเอเชียอาคเนย์ หากน่าจะอยู่เหนือจากนั้นขึ้นไปอีกมาก ในบริเวณตอนกลางหรือตอนใต้ของประเทศจีน. ดังนั้นจึงไม่น่าจะมีข้อสงสัยแต่อย่างใดว่า ภาษาไทยที่ใช้กันอยู่ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน ได้แพร่กระจายลงมาจากจุดกำเนิดดังกล่าว.

นักวิชาการรุ่นก่อน นิยมอธิบายการแพร่กระจายของภาษาไทยลงมาในเอเชียอาคเนย์ ว่า น่าจะเป็นผลมาจากการเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ของบรรพบุรุษคนไทยลงมาจากทางตอนใต้ของประเทศจีน, โดยเฉพาะคือจากอาณาจักรน่านเจ้า ในมณฑลยูนนาน, ซึ่งเคยเชื่อกันมานานว่าเป็นอาณาจักรของคนไทย. อาณาจักรน่านเจ้า ถูกกองทัพของพวกมองโกลเข้าโจมตีจนแตก ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 13 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยอมรับพอดี กับการที่ภาษาไทยเพิ่งเริ่มแพร่หลายอย่างกว้างขวาง ในพื้นที่ตอนกลางของเอเชียอาคเนย์ หลังจากนั้นไม่นานนัก, จึงทำให้เกิดสมมุติฐานที่น่าสนใจขึ้นมาว่า การที่พวกมองโกลเข้าโจมตีอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งเป็นอาณาจักรของคนไทยจนแตก เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้บรรพบุรุษของคนไทย ต้องอพยพเคลื่อนย้ายลงมาทางใต้ สู่อำเภอตอนกลางของเอเชียอาคเนย์ และต่อมาได้มีอำนาจเหนือคนพื้นเมืองที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร ซึ่งครอบครองพื้นที่อยู่เดิม. ทฤษฎีนี้เป็นที่เชื่อถือกันมาช้านาน กระทั่งมีผู้เสนอหลักฐานที่มีน้ำหนักน่ารับฟังจากเอกสารประวัติศาสตร์ฝ่ายจีนว่า น่านเจ้าน่าจะมีได้ถูกปกครองโดยคนไทย และก็ไม่มีหลักฐาน

---

*ในบทความนี้ผู้เขียนขอใช้คำว่า “ไทย” ในความหมายของภาษาและผู้คน ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน และ “ไต” ในความหมายของหน่วยตระกูลภาษา (ซึ่งภาษาไทยเป็นสมาชิกอยู่ด้วย) และผู้คนที่พูดภาษาถิ่นในตระกูลภาษาดังกล่าว ซึ่งมีการกระจายตัวกว้างขวาง ในตอนกลางของเอเชียอาคเนย์ ขึ้นไปจนถึงตอนใต้ของประเทศจีน

ว่า การที่กองทัพมองโกลเข้าโจมตีน่านเจ้าจนแตก ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 13 นั้น ได้ส่งผลให้เกิด การเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ ของกลุ่มชาติพันธุ์ใด ๆ ลงมาทางใต้, ทฤษฎีเรื่องคนไทยอพยพลงมาจาก น่านเจ้า จึงค่อยคลายความนิยมลงไป.

อนึ่งภายใต้ข้อกำหนด (assumption) ที่ว่า น่านเจ้าเป็นอาณาจักรของคนไทย สมมุติฐาน เรื่องการเคลื่อนย้ายของคนไทยลงมาทางใต้ จากการที่พวกมองโกลเข้ารุกราน สอดคล้องกับการ แพร่กระจายของภาษาไทย ย่อมฟังสมเหตุสมผลยิ่ง และทำให้ไม่มีข้อควรตำหนินักวิชาการรุ่นก่อน ซึ่ง เชื่อถือในสมมุติฐานเช่นนั้น โดยเฉพาะเมื่อในขณะนั้น ก็ยังไม่มีข้อโต้แย้งที่มีน้ำหนักว่า น่านเจ้า ไม่ใช่อาณาจักรของคนไทย. ถึงแม้ว่าทฤษฎีคนไทยอพยพลงมาจากน่านเจ้า อาจจะต้องตกไปในที่สุด แต่คำถามที่ยังคงค้างคาใจอยู่ก็คือ ถ้าหากเป็นเช่นนั้นแล้ว ภาษาไทยสามารถแพร่หลายได้อย่าง กว้างขวาง ในพื้นที่ตอนกลางของเอเชียอาคเนย์ ตั้งแต่ราวในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 13 ลงมา ด้วยกลไกอะไร?

ในงานศึกษาชิ้นแรก (*บรรพบุรุษของคนไทยมาจากไหน?*) ผู้เขียนพยายามเสนอข้อพิสูจน์ ในประเด็นปัญหาที่ว่า บรรพบุรุษทางเชื้อสายของคนไทย (ในประเทศไทยปัจจุบัน) น่าจะได้อพยพ มาจากทางตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของภาษาตระกูลไต? หรือว่าบรรพชน ทางเชื้อสายของคนไทยกลุ่มดังกล่าว ไม่ได้อพยพมาจากที่ใด หากเป็นคนพื้นเมืองในตอนกลางของ เอเชียอาคเนย์นี่เอง? โดยที่ถ้าหากเป็นไปตามสมมุติฐานแบบหลัง ก็จะต้องแสวงหาคำตอบต่อ คำถามที่ได้ตั้งไว้ข้างต้นด้วยว่า เราจะอธิบายการแพร่กระจายของภาษาไทย ในเอเชียอาคเนย์ ในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 13 ได้ด้วยกลไกอะไร?

งานศึกษาชิ้นนี้แบ่งออกเป็นสองภาค. ภาคแรกเป็นการวิเคราะห์ โดยอาศัยหลักฐานและวิธีการ ทางพันธุศาสตร์ เพื่อพยายามพิสูจน์ว่า คนไทยที่อาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน โดย เชื้อสายมีความใกล้ชิดมากกว่ากับพวกมอญ-เขมร ซึ่งเป็นคนพื้นถิ่นดั้งเดิมของเอเชียอาคเนย์ หรือ ว่าใกล้ชิดมากกว่ากับคนพื้นเมืองจากทางตอนใต้ของประเทศจีน. ข้อกำหนดของงานศึกษาในส่วนนี้ ก็คือ ถ้าหากว่าบรรพบุรุษกระแสหลัก ในทางเชื้อสายของคนไทยในปัจจุบัน อพยพลงมาจากทาง ตอนใต้ของประเทศจีนแล้ว เราก็น่าจะพบความสัมพันธ์ในทำนองที่ว่า คนไทยในปัจจุบันใกล้ชิด ทางเชื้อสาย กับคนพื้นเมืองจากบริเวณดังกล่าว มากกว่ากับพวกมอญ-เขมร, หรือในทางตรงกันข้าม ถ้าหากว่าบรรพบุรุษกระแสหลักของคนไทยในปัจจุบัน เป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมของ เอเชียอาคเนย์ นี้เอง เราก็ควรจะพบความสัมพันธ์ในอีกรูปแบบหนึ่งว่า คนไทยในปัจจุบันใกล้ชิดทางเชื้อสายกับ พวกมอญ-เขมร มากกว่ากับคนพื้นเมืองจากทางตอนใต้ของประเทศจีน. ผลจากการวิเคราะห์ เปรียบเทียบพันธุกรรมพบว่า คนไทยในประเทศไทยปัจจุบันใกล้ชิดมากในทางเชื้อสายกับพวก มอญ-เขมร ขณะเดียวกันก็ห่างมากในทางเชื้อสาย จากคนพื้นเมืองทางตอนใต้ของประเทศจีนทุก

กลุ่มที่ศึกษา. ผู้เขียนจึงสรุปว่าบรรพบุรุษกระแสหลักของคนไทย ที่อาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทย ในปัจจุบัน (ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างของการศึกษา) น่าจะเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิม ในพื้นที่ตอนกลางของเอเชียอาคเนย์นั่นเอง.

สำหรับปัญหาที่ว่าบรรพบุรุษของผู้คนที่พูดภาษาถิ่นหลากหลายที่จัดเข้าอยู่ในตระกูลภาษาไต ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ทางตอนบนของเอเชียอาคเนย์ และตอนใต้ของประเทศจีนในปัจจุบัน มีความสัมพันธ์ทางเชื้อสายในรูปแบบใด กับพวกมอญ-เขมร ในพื้นที่ตอนกลางของเอเชียอาคเนย์ หรือกับคนพื้นเมืองกลุ่มอื่น ๆ ทางตอนใต้ของประเทศจีน, และกลุ่มคนที่พูดภาษาถิ่นตระกูลไตดังกล่าว มีความใกล้ชิดทางเชื้อสายมากน้อยเพียงไร กับคนไทยในประเทศไทยปัจจุบัน (ซึ่งมีภาษาสังกัดอยู่ในตระกูลไตเช่นเดียวกัน), แม้ว่าจะจะเป็นปัญหาที่ผู้เขียนสนใจใคร่จะหาคำตอบเช่นกัน แต่ก็ไม่อาจกระทำได้ในงานศึกษานี้ เนื่องจากขาดกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม สำหรับจะนำมาวิเคราะห์.

เมื่อได้ข้อสรุปที่ว่า บรรพบุรุษทางเชื้อสายของคนไทย ในพื้นที่ตอนกลางของเอเชียอาคเนย์ในปัจจุบัน น่าจะเป็นคนพื้นถิ่นของแถบนี้เอง ในภาคที่สองของงานชิ้นเดียวกัน ผู้เขียนจึงเสนอคำอธิบายต่อไป เพื่อตอบคำถามว่าหากเป็นเช่นนั้นแล้ว ภาษาไทยสามารถแพร่หลายในพื้นที่ดังกล่าว ได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ตั้งแต่ราวในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 13 ลงมา ได้ด้วยกลไกอะไร? ภายใต้กรอบของการพิจารณาที่ว่า ภาษาไทยได้แพร่ลงมาจากทางตอนใต้ประเทศจีน หรือตอนเหนือของเอเชียอาคเนย์ ซึ่งมีทฤษฎีทางภาษาศาสตร์รับรอง, หากมีได้เป็นผลมาจากการอพยพครั้งใหญ่ ของเชื้อสายคนไทยลงมาทางใต้ ตามข้อพิสูจน์ทางพันธุศาสตร์ที่กล่าวถึงแล้ว, คำอธิบายที่สมเหตุสมผลอย่างเดียวกันที่เหลืออยู่ก็คือ การแพร่กระจายของภาษานั้นเกิดขึ้นด้วยกลไกทางวัฒนธรรมเป็นหลัก. กลไกทางวัฒนธรรมที่ผู้เขียนเสนอ ซึ่งอนุมานจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็คือในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 13 นั้น อาณาจักรเขมรซึ่งเคยมีอิทธิพลทางการเมืองกว้างขวางในภาคกลางของเอเชียอาคเนย์ ได้เสื่อมอำนาจลงอย่างรวดเร็ว เปิดโอกาสให้พวกผู้นำชาวไทย ซึ่งเดิมคงจะเป็นคนกลุ่มน้อย ที่ได้แพร่กระจายลงมาในเอเชียอาคเนย์ก่อนหน้านั้นนานแล้ว ได้ขึ้นมา มีอำนาจแทน บางส่วนสร้างพันธมิตรระหว่างกัน พร้อมกับได้ก่อตั้งอาณาจักร ซึ่งมีผู้ปกครองเป็นคนไทยขึ้นหลายแห่งในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน (โดยเฉพาะก็คือ: สุโขทัย ล้านนา ล้านช้าง และอยุธยา) ระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14. การที่กลุ่มผู้นำคนไทยได้ขึ้นมา มีอำนาจทางการเมือง แทนที่ผู้ปกครองเดิมซึ่งเป็นพวกมอญ-เขมร ย่อมเป็นโอกาสที่จะเผยแพร่วรรณกรรมของชนชั้นปกครอง ให้เป็นที่แพร่หลายในหมู่คนพื้นเมืองภายใต้ปกครอง ซึ่งน่าจะเป็นพวกที่พูดภาษาและอยู่ภายใต้วัฒนธรรม มอญ-เขมร มาก่อนด้วย. คำอธิบายนี้ สมเหตุสมผลตามทัศนะของผู้เขียน แต่หากต่อไปในภายหน้ามีคำอธิบายแบบอื่นที่น่ารับฟังมากกว่า ผู้เขียนก็ยินดีที่จะน้อมรับฟัง หรือแม้แต่เปลี่ยนทัศนะตาม.

ในงานชิ้นที่สอง (ไตตันแม่น้ำแดง) ผู้เขียนพยายามสืบหารากเหง้าของวัฒนธรรม “ไต” ดั้งเดิม โดยใช้ข้อมูลทางชาติพันธุ์ ที่ได้จากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าไปศึกษา คนไตโบราณบางกลุ่มที่อาศัยอยู่ในบริเวณต้นแม่น้ำแดง ในเขตมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน. ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกต ถึงลักษณะเฉพาะตัวทางวัฒนธรรมบางอย่างของกลุ่มคนไตเหล่านี้ โดยเฉพาะทางด้านความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา กับระบบปกครองแบบพื้นเมือง ซึ่งแตกต่างไปจากที่พบในวัฒนธรรมจีนปัจจุบัน; ลักษณะทางวัฒนธรรมเหล่านั้น บางอย่างยังพบร่องรอยตกค้างอยู่ด้วย ในคนไตกลุ่มอื่นๆ อีกหลายกลุ่ม ทั้งที่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน และภาคเหนือของประเทศเวียดนาม, ส่อให้เห็นเค้าว่าน่าจะสืบทอด มาจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมต้นตอเดียวกันในอดีต.

ผู้เขียนได้เปรียบเทียบลักษณะทางวัฒนธรรมในมติดังกล่าวของกลุ่มคนไต กับวัฒนธรรมจีนโบราณแห่งลุ่มแม่น้ำเหลืองเมื่อราวสามพันปีก่อน ซึ่งสืบค้นได้จากเอกสารประวัติศาสตร์ของจีน และพบความคล้ายคลึงกันอย่างน่าอัศจรรย์ จึงได้ตั้งสมมุติฐานขึ้นว่า ย้อนกลับไปถึงเมื่อราวสามพันปีก่อน วัฒนธรรมไตและวัฒนธรรมจีนโบราณ น่าจะได้แตกแขนงออกมาจากรากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิมเดียวกัน ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเหลือง ทางตอนบนของประเทศจีน ก่อนที่วัฒนธรรมไตจะได้แพร่ลงมาทางใต้ตามแนวชายฝั่งทะเล และแพร่ลึกเข้าไปในแผ่นดินทางตะวันตก; วัฒนธรรมกระแสหลักของจีน มีวิวัฒนาการเพิ่มความสลับซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสังคม ขณะที่พวกไตส่วนที่เหลือรอดจากการถูกกลืนด้วยวัฒนธรรมจีน (ในระยะหลังลงมา) ซึ่งส่วนใหญ่มีสังคมอยู่ในระดับชนเผ่า ยังคงรักษาร่องรอยของวัฒนธรรมโบราณไว้ได้ดีกว่า.

เพื่อช่วยสนับสนุนสมมุติฐานดังกล่าว ผู้เขียนได้พยายามสืบค้นต่อไปด้วยว่า เราสามารถอธิบายความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรม ระหว่างไตกับจีนโบราณ รวมถึงการแพร่กระจายของวัฒนธรรมไตลงมาสู่ภาคใต้ของจีน ได้ในบริบทของประวัติศาสตร์ โดยอาศัยหลักฐานจากเอกสารโบราณของจีน. งานศึกษาชิ้นนี้ เมื่อพิจารณาประกอบกับผลการศึกษานักภาษาศาสตร์ ที่สนใจในเรื่องกำเนิดและการแพร่กระจายของภาษาตระกูลไต ทำให้ได้ข้อเสนอนว่า นอกจากภาษาตระกูลไตจะมีกำเนิดทางภาคกลางหรือภาคใต้ของประเทศจีนแล้ว วัฒนธรรมไตโบราณอย่างน้อยก็ในมิติที่สนใจ ก็มีกำเนิดและพัฒนาการในดินแดนประเทศจีนเช่นกัน ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมจีนโบราณอย่างลึกซึ้งอีกด้วย; ร่องรอยโบราณทางวัฒนธรรมดังกล่าว ยังคงถูกรักษาไว้ได้ดีจนถึงปัจจุบัน ในกลุ่มคนไตหลายกลุ่ม ขณะที่ได้มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากแล้ว ในสังคมจีน.

สำหรับงานชิ้นสุดท้ายในชุดนี้ (ชุมชนไตใหญ่ร่วมสมัย กับกระบวนการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ฯ) เกิดขึ้นจากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาชุมชนชาวไตใหญ่ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำมาว

แถบเมืองมุช-น้ำคำ ซึ่งอยู่ในเขตรัฐไตใหญ่ (Shan State) ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศพม่า เป็นระยะเวลาสั้นๆ เมื่อราวปีเศษที่ผ่านมา. ประเด็นหลักของงานศึกษานี้ คือเรื่องกระบวนการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวไตใหญ่ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศพม่า ในบริบทของการมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพม่า ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของผู้ปกครอง ภายใต้โครงสร้างแบบพหุสังคม.

การที่เลือกใช้บริเวณลุ่มน้ำมาว เป็นพื้นที่ศึกษาในประเด็นสนใจดังกล่าว ก็เนื่องมาจากความเหมาะสมเฉพาะตัวของวัฒนธรรมบางประการของพื้นที่. ลุ่มน้ำมาวตั้งอยู่ในบริเวณชายแดนคาบเกี่ยวระหว่างรัฐไตใหญ่ของประเทศพม่า กับมณฑลยูนนานของประเทศจีน. ถึงแม้ว่าดินแดนลุ่มน้ำมาวในปัจจุบัน จะถูกแบ่งแยกออกเป็นสองส่วนด้วยพรมแดนทางการเมืองดังกล่าว แต่พลเมืองหลักในทั้งสองฟากก็ล้วนเป็นชาวไต ซึ่งนับถือพุทธศาสนาเหมือนกัน และมีความใกล้ชิดกันมากในทางวัฒนธรรม; ชาวไตใหญ่ในฝั่งพม่า รู้สึกผูกพันทางใจกับพี่น้องชาวไตในฝั่งจีน แม้ว่า จะอยู่กันคนละประเทศ มากกว่าจะผูกพันกับชาวพม่าซึ่งอยู่ในประเทศเดียวกัน และโดยเฉพาะกับรัฐบาลทหารของพม่า. นอกจากนี้ ในแง่จิตสำนึกทางด้านาน ชาวไตใหญ่โดยทั่วไปยังถือกันว่า ลุ่มน้ำมาวเป็นดินแดนแห่ง “อดีต” อันเกรียงไกรของพวกเขา, เนื่องจากว่าได้เคยเป็นที่ตั้งศูนย์กลางของอาณาจักรมาวหลวงอันยิ่งใหญ่ ในสมัยเจ้าเสือข่านฟ้า ซึ่งชาวไตใหญ่นับถือเป็นวีรบุรุษผู้กล้า.

ภายใต้มิติซับซ้อนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ดังกล่าว ผู้เขียนได้ตั้งคำถามเพื่อใช้เป็นโจทย์วิจัยขึ้นหลายข้อคือ: (1) ด้วยมุมมองของชาวไตใหญ่เองในปัจจุบัน พื้นที่ทางวัฒนธรรมแห่งนี้ ได้ถูกนิยามหรือสร้างความหมายให้กับมันไว้อย่างไรบ้าง? (2) การสร้างความหมายดังกล่าว เกิดขึ้นได้ด้วยกระบวนการเช่นใด? และ (3) ในฐานะที่ไตใหญ่เป็นชาติพันธุ์กลุ่มน้อยในประเทศพม่า, มีความสัมพันธ์ที่ไม่สู้ราบรื่นกับรัฐบาลทหารของพม่า ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา, ทั้งยังคงอยู่ภายใต้กระแสการถูกกลืนทางวัฒนธรรม ผ่านกลไกต่างๆ ของรัฐมาโดยตลอด, ทำให้ต้องตั้งคำถามขึ้นด้วยว่า ชุมชนไตใหญ่ในปัจจุบันได้สร้าง “กลยุทธ์” ทางวัฒนธรรม เพื่อตั้งรับและตอบสนองแรงกดดันเหล่านั้นอย่างไรบ้าง? และเราพอมีทางที่จะอ่าน “กลยุทธ์” ดังกล่าว ผ่านวิธีที่ชาวไตใหญ่สร้างจินตภาพเกี่ยวกับความหมายของพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่อยู่ในความสนใจของเราได้หรือไม่, อย่างไร?

จากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามผู้เขียนสังเกตเห็นการปรุงแต่งรูปลักษณะทางวัฒนธรรมของ “ไตใหญ่” ในปัจจุบัน ว่าได้เกิดขึ้นภายใต้ 3 กระบวนการหลักด้วยกันคือ: (1) ความพยายามสร้าง “อดีต” ขึ้นมาเพื่อสนองเงื่อนไขทางสังคมในปัจจุบัน; (2) การแสดงบทบาทในเชิงสัญลักษณ์ที่ทั้งท้าทายต่อรองและประนีประนอมกับวัฒนธรรมพม่า; และ (3) การแสวงหาความหมายและแหล่งอ้างอิงใหม่ๆ ให้กับความเป็น “ไตใหญ่”. เราสามารถสังเกตการทำงานของกระบวนการเหล่านั้นได้ ผ่านวิธีที่ชาวไตใหญ่พยายามนิยามความหมายของพื้นที่ทางวัฒนธรรมในความสนใจของเรา.

การสร้าง “อดีต” ของ “ไทใหญ่” อาศัยเครื่องมือที่สำคัญคือตำนาน. องค์กรวัฒน์ธรรมในท้องถิ่นของไทใหญ่ ได้พยายามสถาปนาสัญลักษณ์ขึ้นหลายอย่าง ในบริเวณลุ่มน้ำมวเขตพม่า ในเวลาที่ใกล้เคียงกับปัจจุบัน เพื่อยืนยันถึงการมีตัวตนอยู่จริงอย่างเป็นรูปธรรม ของอาณาจักรมวหลวง และเจ้าเสื่อข่านฟ้า ตามเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในตำนาน. เรื่องราวในพงศาวดารไทใหญ่ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับโคกนาฏกรรมของเจ้านางมอนละ* ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวพม่า (เนื่องจากมีต้นเค้ดั่งเดิมปรากฏอยู่ในพงศาวดารพม่าและเมื่อหลายสิบปีก่อนได้เคยถูกนำมาสร้างเป็นภาพยนตร์เผยแพร่ทั่วประเทศพม่า ซึ่งก็ปรากฏว่าเป็นที่นิยมมาก) ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ได้ถูกนำมาใช้สร้างความหมาย ให้กับพื้นที่ทางวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำมว ผ่านการสถาปนาสัญลักษณ์จำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับนาง ขึ้นในบริเวณเวียงเจ้ล่าน ซึ่งเชื่อกันว่าเคยเป็นที่ตั้งเมืองหลวงเก่าของอาณาจักรมวหลวงมาก่อน.

การบอกเล่าตำนานผ่านปฏิบัติการเหล่านั้น แสดงให้เห็นความพยายามยืนยัน การดำรงอยู่ของตัวตนทางวัฒนธรรมแบบ “ไทใหญ่” โดยสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพม่าอย่างเฉพาะเจาะจง, เห็นได้จากปรากฏการณ์ที่ สัญลักษณ์ส่วนที่มีความหมายค่อนข้างล่อแหลม ต่อสัมพันธ์ภาพทางการเมืองอันประหลาดระหว่างพม่ากับไทใหญ่ อย่างเช่นชุดที่เกี่ยวข้องกับการเชิดชูเจ้าเสื่อข่านฟ้า ในฐานะวีรบุรุษผู้กล้า ซึ่งครั้งหนึ่งเคยสร้างมหาอาณาจักรไทใหญ่ ครอบคลุมพม่าภาคเหนือทั้งหมด รวมถึงดินแดนลุ่มน้ำมวในเขตจีนด้วย ได้ปรากฏในลักษณะที่พม่ามิวซ่อนเร้น แต่ขณะเดียวกันก็ยืนยันถึงการมีอยู่จริง ของนัยยะที่ต้องการจะสื่อ; ในทางตรงกันข้าม สัญลักษณ์ที่แสดงลักษณะร่วมระหว่างไทใหญ่กับพม่า อย่างเช่นชุดที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา หรือเกี่ยวข้องกับเจ้านางมอนละ จะปรากฏอยู่บนเวทีของการแสดงออก ที่เปิดเผยมากกว่ากันอย่างชัดเจน. งานวิจัยนี้สังเกตเห็นด้วยว่า มีความพยายามสร้างเครือข่ายพันธมิตรร่วมทางวัฒนธรรม ระหว่างไทใหญ่กับไตกลุ่มอื่น ๆ ทั้งที่อยู่ภายในและนอกประเทศพม่า ผ่านระบบสัญลักษณ์, โดยได้มีการเปิดรับสัญลักษณ์ของไตกลุ่มอื่น ๆ

---

* เจ้านางมอนละเป็นธิดาของกษัตริย์ไทใหญ่แห่งอาณาจักรมวหลวง.บิดาได้ถวายตัวเธอให้เป็นบาทบริจาริกาในพระเจ้าอินธรา (กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งอาณาจักรพุกามของพม่า ในคริสต์ศตวรรษที่ 11). เจ้ามอนละเป็นผู้ที่เคร่งครัดในพุทธศาสนายิ่งนัก พระบรมสารีริกธาตุจึงเสด็จมาประดิษฐานอยู่ในคัมพูของนางและได้แสดงปาฏิหาริย์เปล่งรัศมีออกมา. บรรดา “ฝ่ายใน” อื่น ๆ ของพระเจ้าอินธรา ซึ่งอิจฉาริษยาเจ้ามอนละอยู่เดิม เนื่องจากว่านางได้เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าอินธรา เมื่อได้เห็นพระบรมสารีริกธาตุและแสดงปาฏิหาริย์ดังนั้น จึงพากันไปกราบทูลใส่ความต่อพระเจ้าอินธรา ว่าเจ้ามอนละเป็นนางแม่มด. พระเจ้าอินธราทรงหลงเชื่อ ให้ขับนางออกไปเสียจากเมือง; เจ้ามอนละเดินทางรอนแรมกลับเมืองมว ระหว่างทางได้สร้างพระสถูปขึ้นประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุดังกล่าว และในที่สุดก็ได้ตรอมใจตาย

พร้อมกับผนวกความหมายของมัน เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมที่ใหญ่ในปัจจุบัน, เห็นตัวอย่างได้ชัดเจน จากกรณีความพยายามสร้างความประนีประนอม ระหว่างไทใหญ่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน กับไตเงินในเขตเชียงตุง ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งถือเป็นอีกเขตวัฒนธรรมหนึ่ง ผ่านการยอมรับสัญลักษณ์พุทธศาสนาแบบเชียงตุง*.

วิทยาศาสตร์ กับการค้นหาความหมายของจิตรกรรมไทยแบบจารีต

ผลงานวิจัยที่เลือกมาพิจารณา:

- (1) เสมอชัย พูลสุวรรณ. 2541. “เรือนร่าง” ในงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณี. ใน *เผยร่าง-พรากกาย: ทดลองมองร่างกายในศาสนา ปรัชญาการเมือง ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และมานุษยวิทยา* (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ. หน้า 105-24.
- (2) เสมอชัย พูลสุวรรณ. 2539. วัดสุทัศน์เทพวราราม. ใน *สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 130-150.

งานศึกษาชิ้นแรกในชุดหลังนี้ (“เรือนร่าง” ในงานจิตรกรรมไทยฯ) สนใจค้นหาความหมายของ “เรือนร่าง” ที่ปรากฏอยู่ในงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณี. ผู้เขียนพิจารณาความหมายของ “เรือนร่าง” เหล่านั้น ใน 3 มิติคือ: ความหมายในเชิง “สุนทรียภาพ” แบบไทย, ในเชิงที่เป็น “สื่อ” เล่าเรื่อง, และในเชิงของการถูกประเมิน “คุณค่า” ภายในกรอบจารีตของวัฒนธรรมไทย. ภาพจิตรกรรมฝาผนังกลุ่มที่ผู้เขียนใช้เป็นข้อมูลสำหรับการศึกษา คือภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องในพุทธศาสนา ที่ถูกเขียนขึ้นตามจารีตในวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ราวในสมัยอยุธยาตอนปลาย จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น.

---

* พุทธศาสนาแบบไทใหญ่ (ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน) คล้ายกับแบบพม่า เนื่องจากไทใหญ่รับวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบพม่าอย่างเข้มข้น มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนอง ในคริสต์ศตวรรษที่ 16, ส่วนพวกไตเงินในเขตเชียงตุง (ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน) รับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาแบบล้านนา อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 15 จนถึงปัจจุบัน. วัฒนธรรมและประเพณี รวมถึงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาในเชียงตุงปัจจุบัน จึงนิยมแบบอย่างของทางล้านนา หรือแม้แต่ของไทยกรุงเทพฯ มากกว่าแบบพม่า

ในความหมายแบบแรก ผู้เขียนเสนอว่า “สุนทรียภาพ” ของงานจิตรกรรมไทย เป็นสิ่งที่เราสามารถรับรู้ได้ ผ่านกฎเกณฑ์หรือชุดความสัมพันธ์บางอย่าง. ผู้เขียนใช้วิธีวิเคราะห์ผ่านตัวอย่างภาพจิตรกรรม ทั้งจากสถานที่จริง และที่เป็นการทดลองของผู้เขียนเอง เพื่อค้นหาว่ากฎเกณฑ์หรือชุดความสัมพันธ์เหล่านั้น มีโครงสร้างและลักษณะเป็นเช่นใด กับมีกลไกในการทำงานอย่างไร. ข้อสรุปที่ได้จากในส่วนนี้ก็คือ “สุนทรียภาพ” ในงานจิตรกรรมไทย เกิดขึ้นภายใต้พลังความสัมพันธ์ระหว่างเส้นสายและช่องไฟ ที่ถูกควบคุมด้วยไวยากรณ์เฉพาะตัว อย่างเป็นทางการจากความหมายในมิติอื่น ๆ ทั้งหมด.

สำหรับความหมายในอีกสองแบบหลัง คือในการเป็น “สื่อ” เล่าเรื่อง และในการเป็นตัวแทน “คุณค่า” ภายในกรอบจารีตของวัฒนธรรมไทยนั้น ต่างเป็นความหมายซึ่งไม่เป็นอิสระต่อกัน, โดยที่เราสามารถพิจารณาความหมายทั้งสองแบบนี้ควบคู่กันไปได้ ภายในกรอบของสัญศาสตร์ (semiotics). ข้อเสนอเชิงทฤษฎีทั้งหมดที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ถูกผูกขึ้นมาโดยอิงกับหลักฐานรูปธรรมคือภาพจิตรกรรมโบราณที่ยังหลงเหลือหลักฐานอยู่ในปัจจุบัน, ผู้ที่สนใจรายละเอียดของหลักฐานเหล่านั้น อาจติดตามหาอ่านได้จากบทความต้นฉบับ.

ผู้เขียนเสนอว่าภาพจิตรกรรมไทย นิยมเล่าเรื่องผ่านการผูกความสัมพันธ์ซ้ำแล้วซ้ำอีกระหว่างตัวบทที่ต้องการจะสื่อ กับโครงภาพบางแบบอย่างเฉพาะเจาะจง จนทำให้ในที่สุดแล้ว โครงภาพเหล่านั้น ได้ถูกแปรสภาพให้เป็น “ตราสัญลักษณ์” สำหรับตัวบทที่ต้องการจะสื่อ แทนที่จะทำหน้าที่เล่าเรื่องอย่างตรงไปตรงมา. อย่างไรก็ตาม จิตรกรไทยโบราณมีวิถีแก้ความน่าเบื่อของการใช้ “ตราสัญลักษณ์” ดังกล่าวอย่างซ้ำซาก ด้วยการช้อน “กลเม็ด” บางอย่างลงไปในภาพจิตรกรรม เพื่อให้ผู้ชมภาพลองค้นหา ทั้งนี้เพื่อสร้างความแตกต่างในความเหมือนให้กับภาพจิตรกรรม อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มอรรถรสในการชมภาพจิตรกรรมอีกด้วย; การสร้างและช้อน “กลเม็ด” ดังกล่าว แม้เกิดขึ้นได้ด้วยปฏิภาณเฉพาะตัวของจิตรกรเอง แต่ก็ได้ปลอดไปจาก “คุณค่า” ที่ดำรงอยู่ภายใต้กรอบจารีตของวัฒนธรรมไทย.

“เรื่อนร่าง” แต่ละแบบที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม จะมีพลังในการเล่าเรื่องได้ดีเพียงใด ย่อมขึ้นกับความสามารถของตัวมันเอง ในการสร้างความสัมพันธ์แบบรวมกลุ่มกับสิ่งอื่น ๆ หรือในทางตรงข้าม ในการจำแนกแยกแยะตัวเองออกจากสิ่งอื่น ๆ; นอกจากนี้ ในระดับที่ลึกลงไปอีก มันก็ควรจะบอกผู้ชมได้ด้วยว่า ตัวของมันได้ถูกประเมิน “คุณค่า” มาแล้วอย่างไรบ้าง. ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าการใช้ “เรื่อนร่าง” เป็นอุปกรณ์สื่อความหมายภายใต้ระบบสื่อความเช่นนี้ แม้จะให้ความหมายในมิติทาง “คุณค่า” ของภาพเพิ่มขึ้นมาได้มากแต่ในบางกรณีก็กลับจำกัดความสามารถของ “เรื่อนร่าง” ในการบอกเล่าเนื้อเรื่องตามตัวบทลงเป็นอันมาก. จิตรกรโบราณดูเหมือนจะตระหนักในปัญหาดังกล่าวเป็นอย่างดี และได้พยายามหาหนทางแก้ไขอยู่เหมือนกัน; การหาทางออกจาก

“ปัญหา” แต่ยังคงต้องอยู่ภายใต้กรอบจารีตของวัฒนธรรมไทย แม้มีข้อจำกัดที่ทำให้ไม่อาจแก้ ปัญหาได้ตกในทุกกรณี แต่ก็มีกลวิธีซับซ้อนน่าสนใจ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาอันสมควรแก่ การสรรเสริญ ของช่างไทยโบราณ.

งานศึกษาชิ้นที่สอง (วัดสุทัศนเทพวราราม) สนใจศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์นิยม (symbolism) ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมไทย ภายในเขตพุทธาวาส วัดสุทัศนเทพวราราม. พระ อารามหลวงแห่งนี้ เป็นพุทธสถานสำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งอยู่ ณ ตำแหน่งกลางเมือง, ซึ่ง ตามจารีตในวัฒนธรรมไทยโบราณ (ตั้งแต่ราวในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 13 ลงมา) นิยมใช้ เป็นตำแหน่งที่ประดิษฐาน สัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาล, ตามคติการสร้าง เมืองให้เป็นรูปจำลองของจักรวาล. ก่อนหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ สัญลักษณ์เขาพระสุเมรุ ณ ตำแหน่งกลางเมือง มักปรากฏในรูปพุทธสถานทรงปราสาท เรียกกันว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุ”, ซึ่ง ปัจจุบันยังพบหลักฐานได้ ตามเมืองโบราณหลายแห่ง, เช่นที่: อโยธยา, ลพบุรี, ราชบุรี, และสุพรรณบุรี, เป็นต้น. สำหรับในสมัยรัตนโกสินทร์ น่าสนใจว่ามีได้มีการสถาปนาปราสาทมหาธาตุขึ้นที่กลางเมือง ตามอย่างคติโบราณ, หากได้มีการสร้างวัดใหญ่ขึ้น ณ ตำแหน่งดังกล่าว ตั้งแต่ในปฐมรัชกาล คือ วัดสุทัศนเทพวรารามบัดนี้, ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระศรีศากยมุนี พระพุทธรูปหล่อสำริด ของโบราณองค์ใหญ่ ที่ในรัชกาลนั้นได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญลงมาจากสุโขทัย.

ถึงแม้ว่าวัดสุทัศนเทพวราราม จะมีได้มีพุทธสถานทรงปราสาท ประดิษฐานเป็นประธาน, แต่ชื่อวัดก็มีความหมายเกี่ยวข้องกับอยู่ดี กับเมืองหลวงของดาวดึงส์ทิพย์ (สุทัศนนคร) บนยอดเขา พระสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาล, อีกทั้งหน้าบันประธานของพระวิหารหลวง ซึ่งเป็นอาคารหลักของวัด ที่ประดิษฐานพระศรีศากยมุนี ก็ยังแสดงรูปพระอินทร์ซึ่งทรงเป็นอธิบดีแห่งเทพ บนสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ด้วย. จากหลักฐานเหล่านั้น ทำให้เราอาจตั้งข้อสันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่า วัดสุทัศนเทพวรา- ราม น่าจะได้รับการสถาปนาขึ้นมา เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ศูนย์กลางแห่งจักรวาลเช่นเดียวกัน เพียง แต่ได้ปรากฏด้วยรูปลักษณะทางกายภาพ ที่แตกต่างไปจากแบบอย่างตามคติโบราณก่อนหน้านั้น. ที่ สำคัญมากอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภายในพระวิหารหลวง มีภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องโลกสันฐาน (กล่าวถึง ลักษณะทางกายภาพของจักรวาล ตามแนวคิดในพุทธศาสนาเถรวาท) ฝีมือช่างหลวงในรัชกาลที่ 3 ปรากฏอยู่บนผนังด้านเสาใหญ่ในประธานรวม 8 ต้น และบนผนังคอสองในประธาน, ซึ่งนับเป็น ภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องจักรวาล ที่มีขนาดใหญ่และมีรายละเอียดมากที่สุด เท่าที่เคยมีปรากฏมา ใน ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมไทย. งานศึกษาชิ้นนี้สนใจศึกษา โครงสร้างของภาพจิตรกรรมดังกล่าว ทั้ง ในประเด็นวิธีที่จิตรกรนำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับจักรวาล และประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง โครงสร้างของภาพจิตรกรรม กับการกำหนดความหมายและความสำคัญทางสัญลักษณ์ของพื้นที่ ภายในอาคารพระวิหารหลวง.

เรื่องราวเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของจักรวาล ตามคติพุทธศาสนาเถรวาท ในชั้นเก่าที่สุด ปรากฏอยู่อย่างกระจัดกระจายในพระไตรปิฎก. พระคันถรจนาคารยและปราชญ์ในยุคหลังลงมาได้รวบรวมเรื่องราวเหล่านั้นจากพระไตรปิฎก แล้วรจนาเป็นคัมภีร์ว่าด้วยเรื่องจักรวาลขึ้นโดยเฉพาะหลายสำนวน. คัมภีร์ว่าด้วยจักรวาลวิทยาหลายเล่ม เป็นผลงานรจนาของปัญญาชนชาวไทยในอดีต, อย่างเช่น: “เตภูมิกถา” ซึ่งเชื่อกันว่าพระเจ้าลิไทกษัตริย์แห่งสุโขทัย ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 14, “จักกวาฬทีปนี” รจนาขึ้นโดยพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระชาวล้านนา ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15, และ “ไตรภูมิโลกวินิจจยกถา” รวบรวมขึ้นโดยพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์, เป็นต้น. คัมภีร์เหล่านั้น แสดงเนื้อความไม่แตกต่างกันมากนัก ในเรื่องโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของจักรวาล, เนื่องจากส่วนใหญ่อ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล จากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาฎีกาชุดเดียวกัน. ผู้เขียนได้ใช้เนื้อความจากคัมภีร์เหล่านั้น เป็น “ตัวบท” อ้างอิง สำหรับเทียบเคียงกับเรื่องราวที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม.

หนึ่งถือเป็นโชคดี ที่ภาพจิตรกรรมเรื่องโลกฐานบนต้นเสาในประธาน ภายในพระวิหารหลวงแห่งดังกล่าว มีจารึกคำบรรยายภาพติดอยู่ที่เชิงผนังเสาทุกด้านด้วย; จารึกคำบรรยายภาพเหล่านี้ ซึ่งได้ถูกกระทำขึ้น พร้อมกับการเขียนภาพจิตรกรรมในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังคงอยู่ในสภาพชัดเจนดีทั้งหมด; เนื้อความในจารึก ซึ่งเป็นคำบรรยายภาพจิตรกรรมอย่างละเอียด ช่วยทำให้เราทราบเรื่องราวของภาพจิตรกรรมได้ โดยที่ไม่ต้องคาดเดาเอาเองมากนัก.

ต้นเสาในประธานภายในพระวิหารหลวง ที่มีภาพจิตรกรรมปรากฏอยู่ เป็นเสาก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส เรียงขนานกันสองแถวแถวละ 4 ต้น รวมทั้งหมด 8 ต้น; เหนือแนวยอดเสาทั้งสองด้าน เป็นผนังคอสองในประธาน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีภาพจิตรกรรมปรากฏอยู่เช่นเดียวกัน. ภาพจิตรกรรมบนเสาแต่ละต้น ปรากฏอยู่บนทุกด้านของผนังเสา เริ่มตั้งแต่ส่วนยอดเสาลงมาจนถึงส่วนเชิงเสา เหนือจากพื้นประมาณหนึ่งเมตรเศษ, ผนังเสาล่างจากนั้นลงไปถูกกรุด้วยแผ่นหินอ่อน. การที่ภาพจิตรกรรม ซึ่งแสดงโครงสร้างทางกายภาพของจักรวาล ปรากฏอยู่บนผนังเสาที่หันหน้าสู่ทิศแตกต่างกัน อีกทั้งภาพซึ่งเป็นเรื่องเดียวกัน ยังถูกแบ่งเขียนบนผนังที่มีพื้นที่ไม่ต่อเนื่องกันอีก ทำให้เกิดคำถามขึ้นมาทันทีว่า: (1) จิตรกรได้ใช้เงื่อนไขทางสถาปัตยกรรมเช่นนี้สร้างความหมายให้กับภาพจิตรกรรมด้วยหรือไม่? อย่างไร? (2) จิตรกรได้วางระบบในการลำดับภาพบนต้นเสาทั้ง 8 ต้น รวมถึงบนคอสองในประธาน ให้ต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกันได้อย่างไร? (3) โครงสร้างโดยรวมของภาพจิตรกรรม เกี่ยวข้องกับการกำหนดความหมายทางสัญลักษณ์ของพื้นที่ในอาคารอย่างไร?

สิ่งที่งานศึกษานี้ได้ค้นพบ จากการวิเคราะห์โครงสร้างของภาพจิตรกรรมชุดดังกล่าว โดยอิงกับ “ตัวบท” ที่ปรากฏในคัมภีร์ มีอยู่หลายประการคือ:

- (1) จิตรกรจัดวางองค์ประกอบทางกายภาพของจักรวาล ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม อย่างถูกต้องตามตำแหน่งและทิศทางที่ควรจะเป็น โดยอาศัยเงื่อนไขจากพื้นที่เขียน ภาพบนผนังเสาศึ่งหันออกสู่ทิศทางที่แตกต่างกัน.
- (2) จิตรกรลำดับเรื่องราวของภาพจิตรกรรมอย่างเป็นโครงสร้าง โดยเริ่มต้นจากต้นเสาคู่หน้าสุด เข้าไปโดยลำดับจนถึงต้นเสาคู่หลังสุด.
- (3) ภาพจิตรกรรมมิได้นำเสนอ โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของจักรวาลที่สมบูรณ์ทั้งระบบ, หากได้นำเสนอเพียงบางส่วน ด้วยวิธีเล่าเรื่องภายใต้โครงสร้างเฉพาะตัว. ภาพจิตรกรรมเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงศูนย์กลางแห่งจักรวาล บริเวณยอดเขาพระสุเมรุ แล้วค่อยๆ เคลื่อนออกไปสู่ปริมณฑลรอบนอก คือบริเวณเขาสัตตบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ และมหาทวีปในทิศทั้งสี่, จากนั้นจึงตัดเรื่องไปสู่ศูนย์กลางของชมพูทวีป ซึ่งเป็นมหาทวีปประจำทิศใต้ (ตามคติพุทธศาสนา ถือเป็นมหาทวีปที่สำคัญที่สุดในบรรดามหาทวีปทั้ง 4 เนื่องจากเป็นแดนเกิดของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์) ตามมาด้วยปริมณฑลที่อยู่รอบนอกศูนย์กลางของชมพูทวีป, แล้วตัดเรื่องไปสู่ศูนย์กลางของป่าหิมพานต์ ซึ่งโดยตำแหน่งตั้งอยู่ที่ชายขอบด้านทิศใต้ของชมพูทวีป ตามมาด้วยปริมณฑลรอบนอกของป่าหิมพานต์, และสิ้นสุดการเล่าเรื่อง ที่ภาพนรกภูมิ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของจักรวาล ส่วนที่อยู่เบื้องใต้ชมพูทวีปลงไป; ภาพจิตรกรรมละเว้นมิได้กล่าวถึง องค์ประกอบทั้งหมดของจักรวาล ส่วนที่อยู่เหนือจากดาวดึงส์พิภพบนยอดเขาพระสุเมรุขึ้นไป; กลวิธีเล่าเรื่องแบบนี้เน้นศูนย์กลาง โดยให้ความสำคัญเฉพาะกับองค์ประกอบทางกายภาพของจักรวาล ตั้งแต่ยอดเขาพระสุเมรุลงไป สอดคล้องกับการสมมุติพุทธสถานกลางเมืองแห่งนี้ ให้เป็นสัญลักษณ์ศูนย์กลางแห่งจักรวาล; ภายใต้โครงสร้างของการนำเสนอ เช่นนี้ ชมพูทวีปได้ถูกหยิบยกเรื่องราว มาขยายความในรายละเอียดอย่างพิสดารและจงใจ ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับการที่มหาทวีปแห่งนี้ เป็นมหาทวีปที่มีความสำคัญมากที่สุดตามคติพุทธศาสนาเถรวาท
- (4) จากโครงสร้างและลำดับของภาพจิตรกรรม บนต้นเสาในประธานทั้ง 8 ต้น ภายในพระวิหารหลวง ตามระบบที่ผู้เขียนได้นำเสนอข้างต้น ทำให้พื้นที่ภายในพระวิหารหลวง ถูกแบ่งเป็นปริมณฑลที่ซ้อนทับกันอยู่หลายระดับ, เริ่มจากบริเวณศูนย์กลาง

ของจักรวาลตรงพื้นที่ส่วนหน้าภายในพระวิหารออกไปสู่ปริมณฑลรอบนอกของจักรวาล เมื่อเคลื่อนเข้าไปสู่พื้นที่ทางด้านในของพระวิหารหลวงตามลำดับ จนถึงภูมิต่ำที่สุดของจักรวาล บริเวณท้ายพระวิหาร. ปัญหาทางเทคนิคสำคัญที่ติดตามมา สำหรับการกำหนดระบบสัญลักษณ์ชุดดังกล่าว ให้สัมพันธ์กับความหมายและความสำคัญของพื้นที่ภายในอาคารก็คือ ตำแหน่งที่ประดิษฐานพระศรีศากยมุนี พระประธานภายในพระวิหารหลวง กลับอยู่ค่อนข้างด้านหลังของพระวิหาร ไม่ตรงกับตำแหน่งพื้นที่ซึ่งควรจะหมายถึงศูนย์กลางแห่งจักรวาล, อย่างไรก็ตาม จิตรกรโบราณดูเหมือนจะตระหนักในปัญหาสำคัญนี้เช่นกันและสามารถหาทางออกจากปัญหาดังกล่าวได้ด้วยวิธีการอันชาญฉลาด, ทั้งนี้โดยอาศัยการกำหนดมิติความหมายของพื้นที่ประดิษฐานพระประธาน เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่อีกมิติหนึ่ง ด้วยภาพจิตรกรรมส่วนที่ปรากฏอยู่บนคอสองในประธานซึ่งล้วนเป็นเรื่องเกี่ยวกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทั้งสิ้น; เนื่องจากคอสองในประธาน ทำหน้าที่กำหนดขอบเขต ปริมณฑลชั้นในภายในพระวิหารหลวงด้วย บริเวณปริมณฑลชั้นในซึ่งล้อมรอบด้วยคอสองในประธาน และมีพระศรีศากยมุนีประดิษฐานเป็นประธาน จึงสามารถมีความหมายที่สมบูรณ์ของการเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล

วัดสุทัศนเทพวรารามถือเป็นตัวอย่างแห่งสำคัญ ที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาอย่างโบราณของไทย ในการผูกความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการเมืองเข้าด้วยกัน ผ่านการสื่อความด้วยระบบสัญลักษณ์ที่สลับซับซ้อน, ซึ่งเป็นผลสั่งสมมาจากพัฒนาการทางความคิด ต่อเนื่องยาวนานหลายศตวรรษ ในกระแสวัฒนธรรมหลวงแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา, พัฒนาการทางความคิดดังกล่าว “ตกผลึก” อย่างลงตัวสมบูรณ์ ในราชสำนักแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. น่าเสียดายว่า ภูมิปัญญาในการสื่อความอย่างโบราณเช่นนี้ ไม่ปรากฏว่าได้รับการสืบสานต่อมา, ทำให้วัฒนธรรมหลวงในมิตินามธรรมอันลึกซึ้งดังกล่าว ในรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นได้เพียงเสมือนแสงสว่าง ที่ลুকโพลงโชติช่วงขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะมอดดับสนิทลงเมื่อสิ้นรัชสมัย

บทส่งท้าย

ในบทความนี้ ผู้เขียนพยายามแสดงให้เห็นถึงพลังและศักยภาพของวิทยาศาสตร์ ในฐานะเครื่องมือสำหรับค้นหาความจริง ซึ่งก้าวล่วงขอบเขตของวิทยาศาสตร์ ตามที่ถูกระบุโดยประเพณีของโลกวิชาการ. อนึ่งเนื่องจากคุณสมบัติของประชาคมวิชาการ ที่พึงปรารถนาอย่างหนึ่ง (อย่างน้อยก็ภายใต้กระบวนทัศน์แบบวิทยาศาสตร์) ก็คือจำเป็นต้องประกอบขึ้นด้วยความ

หลากหลายด้านความคิด, วัตถุประสงค์หลักอย่างหนึ่งของผู้เขียน ในการผลิตงานวิชาการที่ได้เลือก มาแสดงเป็นตัวอย่าง จึงต้องการทำลายโดยตรง ต่อวาทกรรมหลักบางชุด ที่ได้ครอบงำวิชาการ ของไทยในขณะนั้น ๆ อยู่ด้วย.

วาทกรรมชุดแรกที่ผู้เขียนต้องการทำลายก็คือ การที่ในอดีตที่ผ่านมา ได้มีความพยายาม โยงการศึกษาเรื่องถิ่นกำเนิดของคนไทย โดยอาศัยวิธีการทางชีววิทยา (ด้วยเครื่องหมายเท่ากับ) ให้เป็นเรื่องเชื้อชาตินิยม (racism) ซึ่งค่อนข้างเป็นสิ่งพิรังเกียจ ตามทัศนะของนักสังคมศาสตร์ ทั่วไป, และเนื่องจากเชื้อชาติ (biological race) ที่บริสุทธิ์ ก็เป็นสิ่งที่พิสูจน์ยืนยันได้ยาก งาน ศึกษาทางวิทยาศาสตร์ในประเด็นดังกล่าว จึงพลอยไม่มีความชอบธรรมทางวิชาการตามไปด้วย งานศึกษาเรื่อง “บรรพบุรุษของคนไทยมาจากไหนฯ” ยืนยันอย่างหนักแน่นว่า การศึกษาเพื่อ พิสูจน์ถึงถิ่นกำเนิดของบรรพชนทางเชื้อสายของคนไทย โดยอาศัยหลักและวิธีการทางพันธุศาสตร์ เป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้อย่างมีเหตุผล บนพื้นฐานของความชอบธรรมและจริยธรรมทางวิชาการ, อีกทั้งมิได้เป็นการแสวงหา “เชื้อชาติ” ที่บริสุทธิ์, หรือเกี่ยวข้องด้วยประการใดก็ดี กับอคติในเรื่อง “เชื้อชาตินิยม” อีกด้วย. นักพันธุศาสตร์ตระหนักดี ถึงข้อบกพร่องของการใช้แนวคิดเรื่อง “เชื้อชาติ” ในการจำแนกกลุ่มคน และได้วิพากษ์เรื่องดังกล่าวมานานหลายสิบปีแล้ว (ที่จริงก็เป็นเรื่อง นำแปลกใจที่การวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าว กลับมิได้เป็นที่รับทราบและตระหนักกันในวงวิชาการไทย, ซึ่งกรณีนี้ก็มักจะเป็นดัชนีหนึ่ง ที่ทำให้เราอาจต้องย้อนกลับมาตั้งคำถามถึง “ระยะห่าง” ระหว่าง วงวิชาการไทยกับวงวิชาการในโลกตะวันตกด้วย). นอกจากนั้นงานศึกษาชิ้นเดียวกัน ยังได้ยืนยัน ต่อไปด้วยว่า หลักฐานทางพันธุศาสตร์ ถือเป็นหลักฐานที่เที่ยงตรงเพียงประเภทเดียวเท่านั้น ที่สามารถใช้ยืนยันหรือตรวจสอบ ความสัมพันธ์ทางเชื้อสายระหว่างกลุ่มคนได้, หลักฐานประเภท อื่นๆ ไม่ว่าจะ เป็น วัตถุทางวัฒนธรรมที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี หรือหลักฐานทางภาษาล้วนไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานโดยตรง สำหรับการตรวจสอบในกรณีดังกล่าวได้.

วาทกรรมชุดที่สองที่ผู้เขียนต้องการจะทำลาย ก็คือทัศนะที่ว่า การสืบหาต้นกำเนิดของ วัฒนธรรมไทย (หรือไต) ค่อนข้างเป็นสิ่งเหลวไหลในทางวิชาการ น่าจะเป็นเรื่องชาตินิยม (nationalism) หรือว่าหลงยุคหลงชาติ, ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมมีความสลับไหล และผสมผสานอยู่ โดยธรรมชาติ. งานศึกษาของผู้เขียน 2 เรื่อง คือ “ไตต้นแม่น้ำแดง” และ “ชุมชนไตใหญ่ร่วมสมัยฯ” ต้องการจะ “สนทนา” กับวาทกรรมที่เพิ่งจะกล่าวถึงนี้โดยตรง. ในงานชิ้นหลัง (ชุมชนไตใหญ่ร่วมสมัยฯ) ผู้เขียนได้แสดงข้อพิสูจน์จากในภาคสนามเพื่อแสดงคุณสมบัติของวัฒนธรรมที่ “สลับไหลและผสมผสาน อยู่โดยธรรมชาติ” ให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยได้ใช้วัฒนธรรมไตใหญ่เป็นกรณีตัวอย่าง. สำหรับงานชิ้นแรก (ไตต้นแม่น้ำแดง) นั้น ผู้เขียนก็ตั้งใจจะให้ใช้เป็นข้อพิสูจน์เช่นกันว่า “ความสลับ

ไหลและผสมผสานอยู่โดยธรรมชาติ” ของวัฒนธรรมนั้น มิได้เป็นข้อจำกัดสากล ที่ทำให้เราไม่บังควรจะตั้งคำถาม หรือพยายามสืบค้นหา ต้นกำเนิดดั้งเดิมของวัฒนธรรมใด; ในทางตรงข้ามงานชิ้นนี้ยืนยันด้วยความมั่นใจ อย่างพร้อมต่อการถูกตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์ว่า เราสามารถสืบหาต้นกำเนิดดั้งเดิมของวัฒนธรรมใดได้ ด้วยวิธีค้นหาความจริงที่ไม่ผิดไปจากมาตรฐานทางวิชาการและมีได้อยู่บนรากฐานของอคติในเรื่อง “ชาตินิยม” แต่อย่างไร, ทั้งนี้ถ้าหากเรามีความชัดเจนเพียงพอ ในเรื่องมิติทางวัฒนธรรมที่ต้องการจะค้นหากำเนิดอย่างเฉพาะเจาะจง (มิใช่กล่าวคลุม ๆ รวม ๆ และลอย ๆ ทั้งระบบวัฒนธรรม) รวมถึงเรามีช่องทางที่จะเข้าถึงหลักฐานที่น่าเชื่อถือ สำหรับใช้เป็นกุญแจไขปริศนา เข้าไปสู่คำตอบที่เราต้องการได้.

วาทกรรมชุดที่สาม มีความเกี่ยวข้องกับสองชุดแรก และปรากฏเป็นที่แพร่หลายพอสมควร ในวงวิชาการของไทยขณะนี้, ก็คือความคิด (ที่ถูกทำให้) สำเร็จรูป ในทำนองที่ว่า *การถามคำถามเรื่องคนไทยมาจากไหน? เป็นเรื่องน่าเบื่อ เซย และสมควรเลิกถามคำถามเช่นนี้กันได้แล้ว.* วาทกรรมชุดนี้ดูเหมือนจะถูกผลิตขึ้นมา บนพื้นฐานความคิดที่ว่า ดินแดนประเทศไทยในปัจจุบันนี้ ได้มีผู้คนอยู่อาศัยมาแล้วเก่าแก่ตั้งแต่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งยืนยันได้ด้วยหลักฐานทางโบราณคดี จึงไม่น่าจะมีปัญหาว่าบรรพบุรุษของคนไทยมาจากไหน นอกจากว่าเป็นคนพื้นถิ่นในแถบนี้เอง, ตามด้วยการพยายามแสวงหา “เชื้อชาติ” ไทยที่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องเหลวไหล; นอกจากนั้น พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย ก็ยังเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการแลกเปลี่ยนและผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากหรือเป็นไปได้ไม่ได้เอาทีเดียว ที่เราจะค้นหาความเป็น “ไทย” ดั้งเดิมได้.

ความคิดพื้นฐานของวาทกรรมชุดดังกล่าว ถ้าหากจะแยกกล่าวเป็นรายประเด็น ก็พอจะเห็นความสมเหตุสมผลในตัวเองอยู่ในระดับหนึ่ง, อย่างเช่นการพบหลักฐานทางโบราณคดี ที่ยืนยันการอยู่อาศัยของผู้คนในดินแดนประเทศไทย มาตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์ ก็อาจทำให้เราตั้งข้อสันนิษฐานเบื้องต้นขึ้นได้ว่า บางทีผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์อาจเป็นบรรพชนทางเชื้อสายของคนไทยในปัจจุบันก็ได้ อย่างไรก็ตาม หลักฐานโบราณคดีประเภทวัตถุทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลองมโหระทึก หรือหม้อไหอะไรก็ตาม มิใช่หลักฐานโดยตรง ที่จะพิสูจน์ความสัมพันธ์ทางเชื้อสายของผู้คนได้, สมมุติฐานดังกล่าวจึงต้องตั้งไว้ เพื่อรอการพิสูจน์และถกเถียงจากหลักฐานประเภทอื่น ๆ ต่อไป; การพยายาม “ปิดประตูตีแมว” ด้วยการสร้างวาทกรรม ทำนองที่ว่า เรื่องนี้หาคำตอบได้เรียบร้อยแล้ว ไม่จำเป็นต้องถามกันอีกต่อไป จึงเป็นการกระทำ ทำนองที่ว่า เรื่องนี้หาคำตอบได้เรียบร้อยแล้ว ไม่จำเป็นต้องถามกันอีกต่อไป จึงเป็นการกระทำ ที่ไม่น่าจะชอบด้วยจริยธรรมทางวิชาการ. *“การแสวงหาเชื้อชาติที่บริสุทธิ์เป็นเรื่องเหลวไหล”* ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสมเหตุสมผลทางวิชาการในตัวเอง และสมควรกล่าวให้ทราบด้วยว่า เรื่องนี้ได้

ถูกจุดประเด็นขึ้นก่อนโดยนักพันธุศาสตร์ ตั้งแต่เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว; อย่างไรก็ตามก็ดี การสร้างวาทกรรมเพื่อพยายามผูกโยงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางเชื้อสายระหว่างกลุ่มคนด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (ซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องของด้วยประการใด ก็กับการแสวงหา “เชื้อชาติที่บริสุทธิ์”) เข้ากับการแสวงหา “เชื้อชาติที่บริสุทธิ์” ก็ไม่น่าจะเป็นสิ่งที่ชอบธรรมทางวิชาการเช่นกัน ด้วยเหตุผลที่ได้เคยกล่าวมาแล้วข้างต้น และจะไม่ขอกล่าวซ้ำอีก, นอกจากอยากเพิ่มเติมว่า การกระทำเช่นนั้น ตามทัศนะส่วนตัวของผู้เขียน ถือว่าเป็นการประกอบอนันตริยกรรมทางวิชาการในฝ่ายอนุศล ได้อย่างหนึ่ง.

สำหรับประเด็นที่ว่า พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่ในอดีตมาจนปัจจุบัน เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการแลกเปลี่ยนและผสมผสาน ระหว่างวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์, ถ้าหากกล่าวอย่างคลุม ๆ รวม ๆ ก็น่าจะเป็นเรื่องที่สมเหตุผลทีเดียว. แต่อย่างไรก็ดี ในฐานะนักเรียนผู้ใคร่รู้ เราก็น่าจะต้องตั้งคำถามในรายละเอียดต่อไปด้วย ถึงกลไกในการผสมผสานและที่มาแหล่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นต้นเค้าของวัฒนธรรมไทย (หรือไต) ในปัจจุบัน; การสืบหาต้นกำเนิดในมิติหลากหลายของวัฒนธรรมไทย (หรือไต) ภายใต้บริบทดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่ยิ่งจะต้องสมควรศึกษาให้มาก, มิใช่จะถือเอาการรับรู้เพียงผิวเผินที่ว่า “วัฒนธรรมมีการแลกเปลี่ยนและผสมผสานอยู่โดยธรรมชาติ” เป็นคำตอบสำเร็จรูปสำหรับจะเข้าใจพัฒนาการของวัฒนธรรม โดยไม่จำเป็นต้องศึกษาถึงกำเนิดที่มาในรายละเอียด.

ประเด็นเกี่ยวข้อง ที่ผู้เขียนอยากเพิ่มเติมอีกเรื่องหนึ่งก็คือ การศึกษาพัฒนาการของวัฒนธรรมไทย (หรือไต) ไม่ควรเน้นแต่เฉพาะในบริบทของเอเชียอาคเนย์เท่านั้น หากน่าจะสืบค้นความสัมพันธ์ขึ้นไปถึงจีนด้วย เพราะอย่างน้อยก็มีหลักฐานชัดเจนว่า ภาษาตระกูลไตได้มีกำเนิดและแพร่กระจายลงมาจากในประเทศจีน; ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในมิติอื่นระหว่างไตกับจีนโบราณ จึงเป็นเรื่องที่สมควรสนใจสอบสวนในรายละเอียด. อนึ่งเป็นเรื่องน่าเสียดายอย่างหนึ่ง ที่ในอดีตที่ผ่านมา ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์, วิวัฒนาการ, และการแพร่กระจาย ของภาษาในตระกูลไตได้เป็นที่สนใจและรับรู้กัน เฉพาะในหมู่นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์เป็นส่วนใหญ่, ทั้งที่ความรู้ดังกล่าว น่าจะเป็นกุญแจดอกแรกที่สำคัญ ที่ไขพาเราเข้าไปสู่โลกความรู้อันสลับซับซ้อนเกี่ยวกับการแพร่กระจายและพัฒนาการ ของวัฒนธรรมไตโบราณ.

วาทกรรมชุดสุดท้าย ที่ผู้เขียนใคร่จะ “สนทนา” ด้วย ผ่านงานที่ได้ยกมาแสดงเป็นตัวอย่าง ในบทความนี้ ก็คือความคิดอย่างหนึ่ง ซึ่งดูเหมือนจะแพร่หลายอยู่มากพอสมควร ในบรรดานักเรียนทางด้านมานุษยวิทยา ในบ้านเราขณะนี้ที่ว่า การศึกษาสัญลักษณ์ตามแนวสัญลักษณ์นิยม (symbolism) เป็นการศึกษาแนวเก่า ออกไปทางคร่ำครึไม่น่าตื่นเต้น สู้แนวสัญนิยม (semiotics) ซึ่งกำลังเป็นแฟชั่นอยู่ในขณะนี้ไม่ได้. งานศึกษาเรื่อง “วัดสุทัศนเทพวราราม” ซึ่งเป็นงานที่ผู้เขียน

ภาคภูมิใจมากที่สุดชิ้นหนึ่งในชีวิตการทำงานวิชาการที่ผ่านมามีเกิดขึ้นได้โดยอาศัยวิถีวิทยารวมดา ๆ ภายในกรอบสัญลักษณ์นิยม, และเมื่อพิจารณาย้อนกลับไป ผู้เขียนก็ยังมองไม่เห็นว่าจะมีวิถีวิทยาอื่นใดอีกที่ตรงมากไปกว่านั้น ต่อประเด็นคำถามที่ได้ตั้งไว้เป็นโจทย์วิจัย, ซึ่งผู้เขียนคิดว่าเป็นคำถามสำคัญชุดหนึ่ง สำหรับจะทดสอบและทำความเข้าใจ ระบบความคิดในวัฒนธรรมหลวง สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ดี เพื่อจะไม่ให้ตนเองตกสมัยมากเกินไป งานศึกษาเรื่องจิตรกรรมไทยอีกชิ้นหนึ่งของผู้เขียน คือเรื่อง “เรือนร่าง ในงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณี” จึงออกมาตามแนวสัญลักษณ์; ผู้เขียนได้เรียนรู้จากการทำงานชิ้นนี้ว่า การมองปัญหาตามแนวสัญลักษณ์ ก็เป็นเส้นทางเข้าสู่ความรู้ที่น่าสนใจเส้นทางหนึ่ง เพียงแต่ว่าความรู้ที่ได้อาจเป็นคนละชุดกันกับที่สามารถจะเข้าถึงได้ ด้วยวิธีตั้งและพิจารณาปัญหาตามแนวสัญลักษณ์นิยม, โดยที่ความรู้ทั้งสองชุดนั้น ต่างมีความน่าสนใจในตัวเองที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ข้อคิดอีกอย่างหนึ่งที่ผู้เขียนได้มาจากการทำงานศึกษาสัญลักษณ์เปรียบเทียบกับทั้งสองแนวก็คือ การทำตามแฟชั่นเสียบ้างก็เป็นรสชาติที่ดี, แต่การเป็นทาสที่ไหลเลื่อนไปตามกระแสแฟชั่น อย่างขาดสติและปราศจากเป้าหมายที่ชัดเจนนั้น น่าจะเข้าข่ายเป็นโมหะจริตได้อย่างหนึ่ง.

บทปริทัศน์บทความเรื่อง วิธีค้นหาความจริงแบบวิทยาศาสตร์ ในงานวิจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม

บุญเลิศ ไพรินทร์

ผู้วิจารณ์ยอมรับว่าการวิจารณ์ผลงานทั้ง 5 เรื่องของ รศ. ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ มีความเสี่ยงต่อเกียรติยศและชื่อเสียงของตนเองเป็นอย่างมาก ซึ่งแตกต่างจากสมัยที่เรียนปริญญาเอกในสหรัฐอเมริกา ที่ต้องวิจารณ์หนังสือของผู้ได้รับรางวัล NOBEL PRIZE คือผลงานของท่าน HERBER SIMON ว่ามีข้อดีและข้อจำกัดอะไรบ้าง ซึ่งนับว่ายากและเสี่ยงต่อการสอบได้หรือสอบตกเท่านั้น แต่การวิจารณ์ผลงานของนักวิชาการท่านนี้ ยอมรับว่าเสี่ยงมากกว่า เหมือนว่าผู้วิจารณ์ยืนอยู่บนปากเหวที่ลึกมาก ถ้าวิจารณ์ผิดหรือไม่สะท้อนเนื้อหาสาระและวิธีวิทยาการวิจัยที่ควรจะเป็น ก็หมายถึง “ตกเหวลึก” อย่างแน่นอน ในทางตรงข้ามถ้าวิจารณ์ได้ถูกต้องก็คงเสมอตัวเท่านั้น และยังสงสัยว่ามันคุ้มหรือไม่ที่มายืนอยู่ ณ จุดนี้

จากการศึกษาและวิเคราะห์เพื่อจะนำไปสู่การวิจารณ์ผลงานทั้งหมด ซึ่งแบ่งเป็น “วิทยาศาสตร์ใน ‘โต’ ศึกษา” 3 เรื่อง และ “วิทยาศาสตร์กับการค้นหาความหมายของจิตกรรมไทยแบบจารีต” อีก 2 เรื่อง ก็ได้พบว่าเป็นผลงานที่มีคุณภาพเป็นเยี่ยม โดยสะท้อนให้เห็นวิธีการคิดวิธีการศึกษาวิเคราะห์และวิจัยที่มีแผนมาตั้งแต่แรก ก่อนที่จะลงมือศึกษาอย่างจริงจังในทุกเรื่อง และทุกเรื่องก็มีเป้าหมายของการศึกษาและการนำเสนอว่าต้องการให้ผลงานมีทั้งปริมาณและคุณภาพอย่างไร

ผลงานทั้งหมด ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้ศึกษาวิจัยเป็นนักวิทยาศาสตร์อย่างเต็มตัว และเข้าใจความเป็นศาสตร์ธรรมชาติ (NATURAL SCIENCES) และศาสตร์ทางสังคมและมนุษย์ หรือที่เรียกว่า สังคมศาสตร์ (SOCIAL SCIENCES) และ มนุษยศาสตร์ (HUMANITIES) และยังเข้าใจต่อไปอีกด้วยว่าบรรดาศาสตร์และวิธีวิทยาการวิจัยทั้งหลายสามารถช่วยเหลือและพึ่งพากันได้อย่างเป็นระบบ (SYSTEMS) หรือเป็นเครือข่าย (NETWORKING) เพื่อนำไปสู่การคิดค้นหรือแสวงหาคำตอบที่มีทั้งความเที่ยง (RELIABILITY) และความตรง (VALIDITY) ของกันและกันได้มากยิ่งขึ้นตามไปด้วย

ดังจะสังเกตเห็นได้จากผลงานทุกชิ้นที่กล่าวถึง ผู้ศึกษาวิจัยได้ใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบสหหรือพหุวิทยาการ (INTERDISCIPLINARY OR MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

METHODOLOGY) ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการด้านวิธีวิทยาการวิจัยหลายท่านที่ได้กล่าวสนับสนุนการใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบสหหรือพหุวิทยาการมานานแล้ว เช่น DENZIN และ WEBB และคณะ เป็นต้น พวกเขาเหล่านั้นได้ชี้ให้เห็นว่าวิธีวิจัยแต่ละวิธีนั้นต่างก็มีข้อดีและข้อจำกัดในตัวของมันเอง (NO RESEARCH METHOD IS WITHOUT BIAS) วิธีที่จะขจัดหรือลดข้อจำกัดของแต่ละวิธีวิจัยก็คือการใช้หลาย ๆ วิธีเพื่ออุดช่องว่างของกันและกัน เพื่อการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลให้ได้ข้อมูลหรือผลการวิเคราะห์ ที่มีทั้งความเที่ยงและความตรงมากที่สุดเท่าที่จะทำให้ผลการศึกษามีลักษณะเป็น “ศาสตร์” ได้อย่างแท้จริงนั่นเอง (อ้างใน บุญเลิศ, กันยายน 2538: 148; MCCALL AND WEBER, 1983 : 201-221)

เพียงเพื่อจะพิสูจน์ว่าคนไทยมีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่ไหน อพยพมาจากทางตอนใต้ของประเทศจีนหรือจากตอนใต้ของประเทศไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือเป็นคนที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในเอเชียอาคเนย์นี้มานานแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าด้วยวิธีการและสาขาวิชาการที่หลากหลาย ซึ่งได้แก่ ประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์จีน ภาษาศาสตร์ ตำนาน โบราณคดีชาติพันธุ์วิทยา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ลัทธิความเชื่อ พงศาวดารไทย พงศาวดารพม่า จารึก จิตรกรรม สถาปัตยกรรม เจดีย์ วัด ศาลเจ้า สระน้ำ ภูมิศาสตร์ และพันธุศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นว่าคนไทยเป็นคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในเอเชียอาคเนย์นี้เอง มิได้อพยพมาจากน่านเจ้าหรือทางตอนใต้ของประเทศไทยแต่อย่างใด

การใช้พันธุศาสตร์มาพิสูจน์ถิ่นฐานเดิมของคนไทยนั้นนับเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ และวิจัยมาก่อน เป็นการบุกเบิกการใช้วิทยาศาสตร์ธรรมชาติกับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในวงวิชาการบ้านเราอีกสาขาหนึ่งโดยแท้และเป็นผลงานที่น่าเชื่อถือ ทั้งนี้เพราะหากจะศึกษาจากประวัติศาสตร์ ก็มีความขัดแย้งระหว่างประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์จีน ถ้าจะศึกษาจากพงศาวดารหรือตำนาน ก็มีความขัดแย้งระหว่างพงศาวดารหรือตำนานของไทย และของพม่า หรือแม้จะศึกษาขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ก็เป็นเรื่องที่เรียนรู้ร่วมกันได้ (LEARNED) และถ่ายทอดกันได้ (TRANSFERRED) จึงไม่สามารถยึดเป็นแก่นแท้ที่แน่นอนตายตัวว่าคนไทยมาจากไหน แต่ก็ยังคงมีความสำคัญต่อการพิสูจน์อยู่ด้วยเช่นกัน

แต่การใช้วิทยาศาสตร์ธรรมชาติคือพันธุศาสตร์ ค่อนข้างจะมีทั้งความเที่ยงและความตรงมากกว่า แม้จะมีการกลายพันธุ์หรือผ่าเหล่า (MUTATION) ในบรรดามนุษย์ที่มีเชื้อสายเดียวกันบ้าง (RACE) แต่ก็คงมีไม่มากนัก

การใช้จิตกรรมและสถาปัตยกรรมเพื่อศึกษาและอธิบายลักษณะของศิลปะขนบธรรมเนียม ประเพณี ลัทธิความเชื่อศาสนา ปรัชญา และวัฒนธรรมไทย ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาสัญลักษณ์ตาม แนวสัญลักษณ์นิยม (SYMBOLISM) หรือ แนวสัญนิยม (SEMIOTICS) ก็ตาม ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นผลงานที่มีคุณภาพอย่างยิ่ง และเป็นผลงานที่เกิดจากการใช้วิธีการศึกษาที่หลากหลายจนสามารถให้คำตอบได้อย่างแท้จริง แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพของผู้วิจัยโดยแท้

อาจกล่าวได้ว่าผู้วิจัยเมื่อต้องการจะศึกษาเรื่องใดจะต้อง “รู้แจ้งและเห็นจริง” ในเรื่องนั้นๆ ตามลำดับขั้นของระดับการเรียนรู้ที่ BENJAMIN BLOOM (อ้างใน บุญเลิศ, มีนาคม 2543 : 45) ได้เคยเสนอไว้จากรุ่น้อยจนรู้แบบรู้แจ้งเห็นจริง คือ (1) ความรู้ธรรมดา (KNOWLEDGE) (2) ความเข้าใจ (COMPREHENSION) (3) ความสามารถนำความรู้ความเข้าใจไปใช้ (APPLICATION) (4) ความสามารถในการวิเคราะห์ (ANALYSIS) (5) ความสามารถในการสังเคราะห์ (SYNTHESIS) และ (6) ความสามารถในการประเมินคุณค่าของสิ่งที่ได้ศึกษาไปแล้ว (EVALUATION)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยก็ยังคงกล้าที่จะยอมรับการตรวจสอบด้วยความโปร่งใสและความหลากหลายทางความคิดที่ท่านได้กล่าวไว้ดังนี้

.....วิทยาศาสตร์จึงจำเป็นต้องตั้งกติกาก่อนเพื่อให้การนำเสนอหลักฐานและการตีความอยู่ในลักษณะที่พร้อมต่อการถูกตรวจสอบกับจำเป็นต้องมีประชาคมวิชาการที่เข้มแข็งและหลากหลายทางความคิด ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบ โดยนัยนี้กระบวนการทำงานอย่างโปร่งใสเพื่อให้ได้มาซึ่ง “ข้อสรุป” จึงมีความสำคัญที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัว “ข้อสรุป” นั้นเอง (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2543 : 3)

ถ้าผลงานการศึกษาวิเคราะห์และวิจัยของนักวิชาการท่านนี้จะมีปัญหาก็คงจะไม่ใช่เพราะท่านไม่รู้วิธีที่จะเรียนรู้และแสวงหาความจริง หากแต่จะเป็นเพราะไม่มีข้อมูล หลักฐาน และร่องรอยที่จะให้ท่านได้แสวงหาและสืบค้นเสียจะมากกว่า

สิ่งที่น่าห่วงจริง ๆ ก็คือ วิธีการเขียนหนังสือไทยของท่านที่ขอใช้ภาษาต่างประเทศ ทับศัพท์หรือการใช้ เครื่องหมายจุลภาค (COMMA) เครื่องหมายจุดคู่ (COLON) เครื่องหมายอัฒภาค (SEMI-COLON) และเครื่องหมายมหัพภาค (FULL-STOP) เสมือนว่าท่านกำลังเขียนภาษาอังกฤษหรือภาษาต่างประเทศนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- บุญเลิศ ไพรินทร์. **เทคนิคเพื่อการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะ และทัศนคติ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ร่ำไทยเพลส จำกัด, 2538.
- _____. **พฤติกรรมกรรมการบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายโรงพิมพ์ สำนักงาน ก.พ., 2538.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. **วิธีค้นหาความจริงแบบวิทยาศาสตร์ในงานวิจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม**. (เอกสารอัดสำเนา) 1-2 มิถุนายน 2543.
- Denzin, N. **The Research Act**. Chicago: Aldine, 1970.
- McCall, G. J. and Weber, G. H. "Policy Analysis Across Academic Disciplines," in Negel, S.S. (ed.) **Encyclopedia of Policy Studies**. New York: Marcell Dekker, Inc., 1983.
- Webb, E. J. et.al. **Unobtrusive Measures: Nonreactive Research in the Social Sciences**. Chicago: Rand McNally, 1966.

